

DESPRE PROBLEMA DATĂRII MORMÂNTULUI CX. 20A DE LA PECICA-DUVENBECK ȘI A SEMNELOR DE CRUCE PE VASELE CERAMICE DIN BĂZINUL DUNĂRII MIJLOCIE

Erwin GÁLL, Florin MĂRGINEAN, Sarah PETER

Abstract

Rescue excavation from Pecica-Duvenbeck from the year 2018 unearthed 582 complexes related to various periods, among them two groups of graves datable in the 7/8-9th centuries. In a grave, complex no. 20A, there has been identified a pot, which has under the throat an incised cross sign. The skeleton, partially disturbed at the time of its robbery, seems to have been a woman adultus/maturus, with an estimated age of over 30 years. Besides presenting this interesting discovery, we also proposed a debate on the problem of the radiocarbon dating of the grave, because the same samples of the skeleton were analysed in two laboratories getting antagonistic results. However, in the light of typo chronology and the results of the other 8 samples from other graves in this funerary site, we can conclude that the grave can be dated at the end of the 7th and the first half of the 8th century.

Out of the ceramic pot of the grave from Pecica, in only two cases we have been able to document cross-shaped marks on the wall of vessels in the Avar funerary environment (7–8th centuries); even cross-shaped marks were found in such non-Christian funerary contexts.

Therefore, we think that the cross-shaped mark on the Pecica pot – in an environment dominated by a cultural *habitus* entirely different from the Christian world – was not a Christian symbol, but an interpretation as an *apotropaic*, i.e. as a symbol adopted and transformed according to the pagan mentalities of the 8th century, is a more plausible explanation.

Keywords: Late Avar Age, material culture, funeral *inventory*, pot, cross sign, 14C-analysis.

În cursul săpăturilor de salvare de la est de Pecica (Fig. 1), în zona numită după numele investitorului, *Duvenbeck*¹, printre cele 582 de complexe identificate (Pl. 1), au fost cercetate două grupuri de morminte, care în faza aceasta a cercetării par să fie databile în secolele VIII–IX. Planimetria spațiului funerar ne arată foarte clar că avem două zone organizate pentru înmormântări (Pl. 2).

¹ Prezentarea primelor rezultate ale săpăturilor din 2018: Florin Mărginean, Mihály Huba K. Hőgyes, Sarah Peter, și Erwin Gáll. “The Outskirts of the Khagans”. An Overview of the Avar Age Burial Sites near Pecica.” *Avars and Slavs. To sides of a belt strap end–Avars on the north and the south of the Khaganate*, ed. Anita Rapan Papeša, Anita Dugonjić. Musei Archeologici Zagabienensis Collectanea archaeologica 5 (Zagreb: Archaeological Museum in Zagreb/Municipal Museum Vinkovci 2022): 243, 251: Fig. 4–5, Table 1.

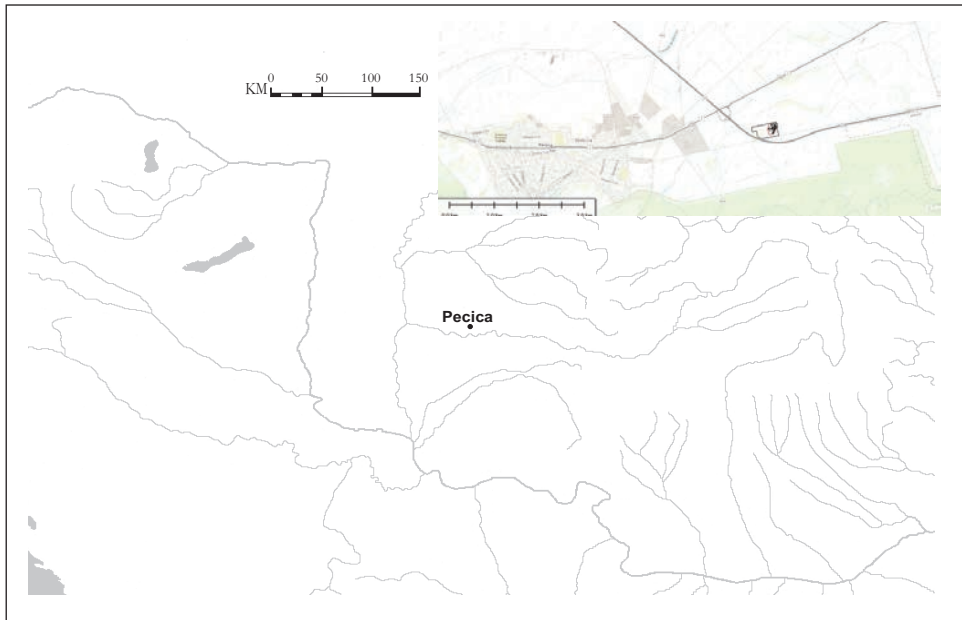

Fig. 1. Localizarea macro- și microregională a sitului de la Pecica-Duvenbeck

Fig. 1. The macro- and micro-topographic position of Pecica-Duvenbeck

Mormintele din zona „A” pe baza tipocronologiei sunt sigur databile în secolele VIII–IX, pe care analizele de radiocarbon au confirmat la rândul lor. În schimb, mormintele din zona „B”, cu inventar sărăcăcios, pot fi datate mai greu, deși mărgelile în formă de sâmbure de pepene, respectiv orientarea mormintelor la rândul lor au susținut datarea în epoca avară târzie. Analizele de radiocarbon în două morminte au confirmat datările arheologice². Situații asemănătoare sunt cunoscute și în alte cazuri din epoca avară târzie, cum ar fi cel de la Székkutas-Kápolnadülő³, la cca. 47 de km în direcția NV. Mormintele din zona funerară denumită convențional „A” se concentrează în trei grupuri, având o oarecare ordine de înmormântare a defuncților. Probabil în cazul în care nu ar fi fost abandonat spațiul funerar, prin săparea altor gropi de morminte, acestea s-ar fi unit în șiruri (Pl. 2).

Cele 47 de schelete umane (în 46 de morminte) cercetate la Pecica-Duvenbeck s-au dovedit a fi în 19 cazuri înmormântări masculine, în 15 cazuri înmormântări feminine, iar în 12 cazuri înmormântări de minori (*infans* I-II). Într-un singur caz (Ftr. 525), a fost înmormântat separat un cal. În două cazuri gropile funerare nu conțineau oase umane sau alte elemente. Pe baza analizei antropologice, majoritatea bărbaților, cât și femeilor erau de talie înaltă și înaltă-mediană⁴.

² Cercetările nepublicate sunt în curs de desfășurare.

³ Katalin B. Nagy. „A Székkutas – kápolnadülői avar temető.” A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve - Monographia Archaeologica (Szeged: Móra Ferenc Múzeum 2003): 1. térkép.

⁴ Mărginean, Hógyes, Peter, și Gáll. „The Outskirts of the Khagans”, 251: Fig. 4.

În acest moment nu putem răspunde la întrebarea dacă indivizii din situl funerar au avut legături biologice și ce grad de rudenie a existat între ei.

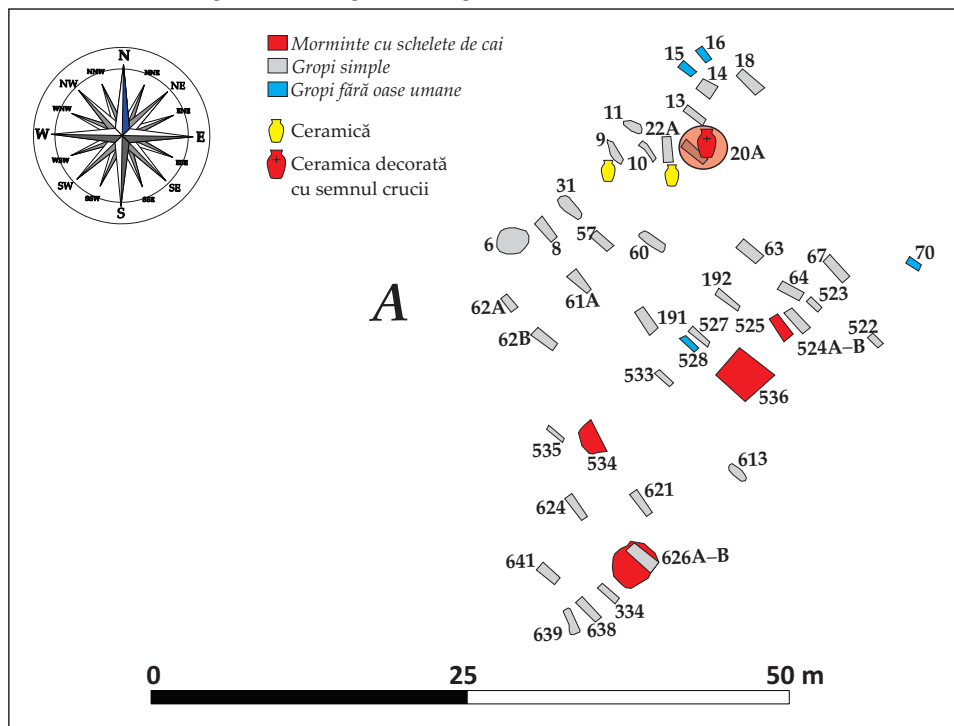

Fig. 2. Zona funerară „A” și poziția mormântului Cx. 20A

Fig. 2. Cemetery zone „A” and the location of Grave no. Ftr. 20A

Puține observații pot fi făcute în ceea ce privește forma gropilor funerare. Nu am putut documenta așa-numitele *morminte de nișă tip catacombă*, în timp ce într-un caz a fost documentată o mică nișă pentru depunerea unui vas. Majoritatea gropilor de înmormântare au fost de formă dreptunghiulară, dar într-un caz a fost înregistrată o groapă mare, pătrată. Cu excepția înmormântărilor cu cai, planul gropilor a fost dreptunghiular cu colțuri rotunjite. O parte semnificativă a mormintelor a fost deranjată încă din vechime (mormintele Cx. 11, 13, 20A, 60, 191, 522, 527, 534, 536, 613, 626A, 626B [zona funerară „A”] și Cx. 150, 152, 155A, 168, 170, 176 [zona funerară „B”]), care constituie 39,13% din mormintele umane.

De obicei, orientarea inhumărilor este atribuită concepției lor despre lume sau, mai degrabă, imaginii lor despre viața de apoi⁵. Fără a lua o poziție în acest sens, putem constata că orientările sub acest aspect prezintă o atitudine omogenă a microcomunității din Duvenbeck: fiecare groapă a fost săpată cu orientare NV-SE, atât în zona funerară „A”, cât și în zona funerară „B”.

⁵ László K. Kovács. „A Kolozsvár-hóstátiak temetkezése.” (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum 1944): 418-420.

În cazul sitului funerar de la Duvenbeck, putem separa 2 tipuri de înmormântări cu cai, pe baza clasificării lui Attila Kiss⁶:

Tipul I: schelet de cal în partea dreaptă a scheletului uman, cu orientare opusă față de om. Din acest grup face parte mormântul Cx. 536.

Tipul VII: mormânt individual de cal (Cx. 525), care a fost descoperit alături de înmormântările duble (Cx. 524A-B) în direcția vestică.

Scheletele parțiale de animale identificate în mormintele din situl funerar aparțin unor bovine și ovine, iar în cazul unui mormânt (Ftr. 64), probabil unui câine (?). Atât înmormântările feminine și masculine, cât și mormintele de copii, prezintă astfel de resturi. Ceramica din mormintele Ftr. 9, 20A și 22A sunt catalogate ca având ofrande de mâncare și/sau băutură. În unele cazuri am documentat urme de sicrie (Cx. 524 A-B, 626A).

Descrierea mormântului Cx. 20A (Pl. 3)

Mormânt de înhumăție. Orientare: NV-SE. Forma gropii sepulcrale: la conturare pare să fi fost dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. S-a putut observa încă de la început, că este vorba de complexe suprapuse, groapa mormântul secționând alte complexe. Astfel în partea NV a gropii sepulcrale a fost secționată o groapă circulară notată Cx. 20. Fundul gropii astfel delimitate a fost săpat la - 0,25 cm față de nivelul de conturare. S-a putut observa, că latura NV a gropii sepulcrale era mai adâncă, dar s-a putut observa o diferență de culoare a pământului de umplere față de latura SE. Pe latura SE, groapa sepulcrală a mai atins doar parțial un alt complex notat Cx. 21, foarte probabil din același orizont cronologic cu Cx. 20. Săparea gropii sepulcrale s-a realizat din partea NV spre SE. Diferențele de culoare sesizate încă de la început s-au datorat, așa cum de altfel și bănuiam, unei intervenții ulterioare înhumării defunctului. Spre fundul gropii au apărut și osemintele, puternic deranjate de la bazin în sus. Nu s-au păstrat decât oase ale brațelor, o claviculă, coaste și părți de bazin, fără nici o parte din craniu. Păstrate *in situ*, membrele inferioare, dispuse drept dar ușor oblic față de forma gropii, ne sugerează depunerea defunctului în groapa sepulcrală în decubit dorsal. Chiar dacă urmele intervenției de jefuire au fost vizibile doar în partea NV, se pare că bulversarea părții superioare a pământului de umplere s-a realizat pe toată suprafața gropii. Spunem aceasta, datorită faptului că un os al bazinului a fost dislocat și a ajuns peste tibia membrului inferior drept.

Lungime groapă: ± 1,70 m. Adâncime: cca 0,70 m.

Lungimea scheletului: 159.20 – 161.98 cm.

Sex: feminin. Vârsta: *adultus/maturus*, peste 30 ani.

Depuneri de ofrandă: un vas cu corp amforoidal, gât alungit și gura largă, a fost depus probabil pe partea dreaptă a craniului, descoperit de noi cu gura spre latura SE și fundul spre NE al gropii sepulcrale.

⁶ Attila Kiss. "Az avarkori lovastemetkezés szokásának vizsgálata." *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* (1962): 153–154, Fig. 1–2.

Descrierea vasului (Fig. 3; Pl. 4)

Dimensiuni: h=22.4 cm, Øgură=9.3 cm, Øfund=9.3 cm, gr. perete=0.7 cm, Gr.=1602 g.

Tehnologie. Vasul a fost realizat la mână, arderea fiind oxidantă incomplet. Pe mai multe părți din vas s-au păstrat pete negre, pe gât sau sub pânțele, rezultate foarte probabil datorită poziției vasului în timpul arderii. Merită menționat faptul că, probabil datorită grabei cu care a fost făcut, încă din timpul arderii a apărut o crăpătură, care pornește de pe buză și merge până sub pânțele. În pastă s-a folosit degresant constând din nisip cu pietricele de cuarțit, vizibile inclusiv pe pereții vasului.

Formă. Vas de formă amforoidală, cu gâtul ușor evazat și alungit, buza simplă și dreaptă.

Decor. Cel mai important element a constat într-o cruce incizată înainte de ardere, cu brațe aproape egale. Aceasta a fost realizată imediat sub gât pe pânțele vasului. Un alt detaliu care merită amintit în acest context este faptul că, tot înainte de ardere, meșterul a încercat să finiseze partea inferioară a vasului cu o ustensilă mai dură. Urmele intervenției sunt vizibile și constau în mici striuri verticale realizate imediat de sub pântec până spre fundul vasului.

Fig. 3. Vasul din Cx 20A (foto: Florin Mărginean)

Fig. 3. The pot from Grave no. Ftr. 20A (photo by Florin Mărginean)

Problema datării mormântului Cx. 20

De la început datarea mormântului deranjat, ca entitate parte a necropolei, trebuie să fie realizată ținând seamă de contextul întregii sit funerar. Celelalte morminte având inventare mult mai variate pe baza de tipocronologie subliniază posibilitatea datării lor în epoca avară târzie, în special în secolul VIII.

Fiind jefuit, mormântul a avut ca inventar un vas ceramic. Ceramica din mormânt, realizată cu mâna, se încadrează în tipul IIIA_{1/b1}⁷, databilă mai ales în secolul al VII-lea, dar având reminiscențe și în secolul al VIII-lea. Tivadar Vida a integrat în acest tip (IIIA_{1/b1}) exemplarele de la Deszk-situl P M. 6, Kiszombor-situl B M. 4, Nyíregyháza-Városi kertgazdaság M. 3, Szarvas-Fo. 68 M. 48, Tiszadada-Kálvinháza I și III, Tiszavasvári-Petőfi u. 49 M. 9 și 38⁸, din care primele trei morminte sunt databile în a doua treime al secolului VII, iar ultimele în general în epoca avară târzie (sf. secolului VII – prima jumătate al secolului VIII).

Din acest motiv am efectuat analiză de radiocarbon la Institutul de Fizică Atomică Măgurele, atât despre acest mormânt, cât și despre alte 5 (Cx. 9, 525, 534, 536, 626B). Rezultatul a fost unul contradictoriu, deoarece dacă prin context (orientarea) nu prezenta diferențe față de celelalte morminte, investigația de ¹⁴C a indicat secolele VI-VII, mult mai timpuriu decât celelalte 5 morminte, care au fost date în secolul VIII:

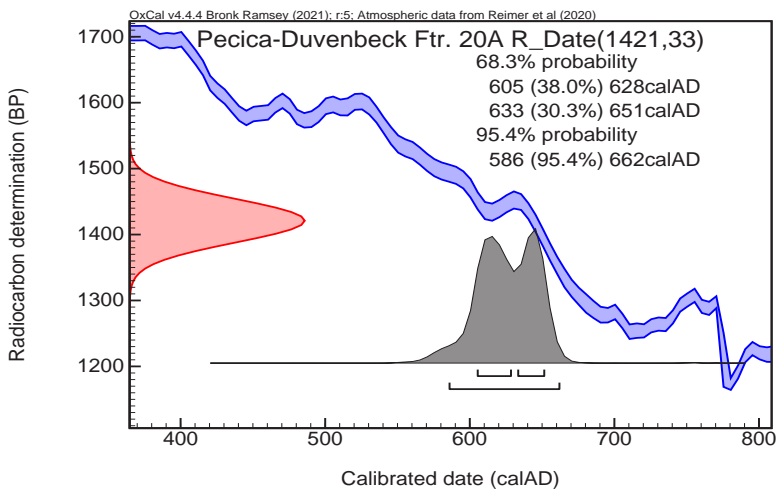

Fig. 4. „Datarea individuală” a mormântului Ftr. 20A făcută prin ¹⁴C (pe baza analizei realizată la Institutul de Fizică Atomică Măgurele)

Fig. 4. The “individual dating” of the grave no. Ftr. 20A made through ¹⁴C (Institute of Atomic Physics, Măgurele, Bucharest)

Această contradicție între datele de radiocarbon și contextul sitului funerar, nu putea fi rezolvată doar prin repetarea tuturor probelor într-un alt laborator. Astfel la Institutul Fizică Atomică de la Debrecen datele de ¹⁴C obținute din mormântul Cx. 20A prezintă pe de o parte diferențe majore din punct de vedere cronologic față de cele IFA, totodată se integrează contextului cronologic, pe care prezintă

⁷ Tivadar Vida. “Die awarenzeitliche Keramik I.” *Varia Archaeologica Hungarica* 8 (Berlin - Budapest: MTA Régészeti Intézet 1999): 119, Abb. 36.

⁸ Vida. “Die awarenzeitliche Keramik I.” 252–255, 257–259.

probele de ^{14}C din celelalte morminte, în strânsă conexiune până la urmă cu tipocronologia culturii materiale al sitului funerar:

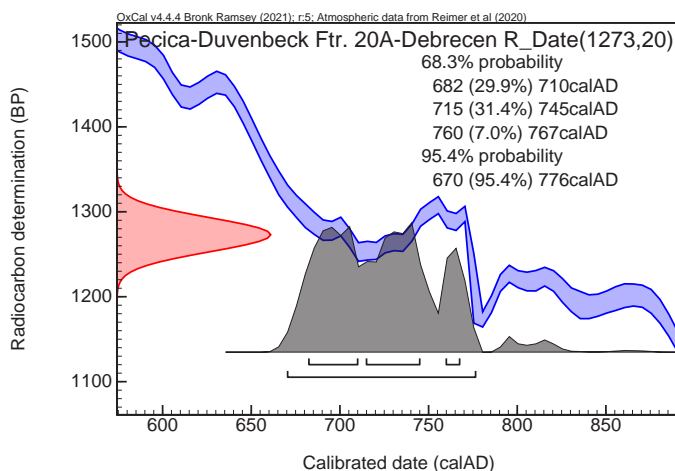

Fig. 5. „Datarea individuală” a mormântului Cx. 20A făcută prin ^{14}C (pe baza analizei realizată la Institutul de Fizică Atomică Debrecen, Ungaria)

Fig. 5. The “individual dating” of the grave no. Ftr. 20A made through ^{14}C (HUN-REN, Institute for Nuclear Research, Debrecen, Hungary)

Evident la această problemă, și anume de ce majoritatea probelor se prezintă aproape identic în cele două laboratoare și doar probele mormântului cx. 20A prezintă contradicții așa de mari, autorii acestor rânduri nu pot răspunde! În orice caz contextul mormântului datat – așa cum am dezbătut la început – subliniază datarea mormântului la sfârșitul secolului VII – primele decenii al secolului VIII, în strânsă legătură atât cu datele de ^{14}C din celelalte morminte (realizate în ambele laboratoare!), cât și tipocronologia culturii materiale înregistrate în cele 46 de morminte.

Ceramica din cx. 20A cu semnul semnul crucii

Din cauza faptului că a fost jefuit, în cazul mormântului cx. 20A doar o secvență cronologică poate fi documentată cu precizie: actul de așezare al recipientului, probabil cu băutură sau mâncare fără carne, pe lângă capul defunctului. Din păcate reconstituirea mai precisă a actului funerar în totalitate este compromisă de jefuirea din vechime a mormântului. Articulațiile defunctului ar fi aflat în soluție atunci când mormântul a fost deranjat, ceea ce înseamnă că actul s-a întâmplat la cel puțin 5 ani după înmormântare⁹.

Într-un alt articol am dezbătut pe larg problema semnelor crucii, astfel aici ne rezumăm la rezultatele cercetării, respectiv relația dintre simbolul crucii: ce

⁹ Kornél Bakay. „Az avarok időrendjéről. Újabb avar temetők a Balaton környékén.” *Somogyi Múzeumok Közleménye* 1 (1973): 78.

reprezintă aceasta și legătura/conexiunea sau lipsa acesteia cu forma cruciformă¹⁰ de pe vas. Forma cruciformă de pe vas cu brațe inegale a fost superficial executată pe vasul de la Pecica, ceea ce sugerează un grad înalt de incertitudine și lipsă de cunoaștere ale executantului. În strânsă legătură cu aceste observații Csanád Bálint a putut să observe că acele forme de cruci, care nu se încadrează printre cele folosite uzual în lumea creștină, sugerează faptul că reprezentările de acest gen în zonele „avare” nu erau generalizate, apariția acestora fiind legată de anumite evenimente speciale, întâmplătoare¹¹.

În lucrările mai vechi, dar și în cele actuale¹², semnul cruciform a fost abordat adesea ca un semn clar al identității creștine a individului, a microcomunității și în general a populației pe un anumit teritoriu.

Așa cum am prezentat în lucrările anterior citate, atât teoretic, cât și prin exemple empirice, semnificația simbolului de cruce, respectiv crucea (ca piesă), depinde de contextul socio-cultural în care este folosită. Contextualizând semnul crucii de pe vasul din cx. 20a, ajungem la ceea ce a numit antropologul cultural Roger M. Keesing, „*deep interpretation*”. Bazându-se pe de o parte pe cercetările lui Fredrik Barth, Roger M. Keesing a putut să observe că la un anumit ritual participanții nu înțeleg și nu împart semnificațiile simbolurilor în egală măsură. Cea mai mare parte din ei au o interpretare superficială a acestora. Deoarece semnificațiile depind puternic de cunoștințele individului, secvențele ritualurilor pot evoca pentru membrii aceleiași comunități sensuri foarte diverse, însemnătatea putând fi de la una superficială, „mondenă”, până la cele „adânci” și globale. Astfel semnificația diferitelor simboluri se manifestă în diferite modalități, practic de la individ la individ¹³.

Preluarea unui simbol, la un prim contact vizual înseamnă în primul rând posibilitatea cel mult de a înțelege straturile exterioare ale semnificației acestuia

¹⁰ Semnul crucii este unul din semnele de bază din istoria umanității: Adrian Frutiger. „*Signs and Symbols: Their Design and Meaning*.” (New York, NY: Van Nostrand Reinhold 1989): 43. Privind evoluția formei crucii în primul mileniu d. Chr., vezi: Katalin Dávid. „*A kereszt teológiai és ikonográfiai értelmezése az első évezredben*.” (Budapest: Szent István Társulat 2012).

¹¹ Csanád Bálint. „*A nagyszentmiklósi kincs*.” *Varia Archaeologica Hungarica* 16a. (Budapest: Balassi Kiadó 2004): 483.

¹² O analiză critică a literaturii arheologice privind această problemă, vezi la Andrei Măgureanu. „Identitate religioasă la nord de Dunăre. Creștinismul.” *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 68/1–4 (2017): 31–70. O ultimă abordare a problemei: Ioan Stanciu. „*Cross-shaped signs on 6th and 7th centuries pottery*.” *Studia Romana et Mediævalia Europænsia Miscellanea in Honorem Annos LXXXV Peragentis Professoris Emeriti Dan Gh. Teodor Oblata*, ed. Dan Aparaschivei, George Bilavsch (București-Brăila: Editura Academiei Române/Muzeul Brăilei „Carol I” Editura Istros 2018): 321–324.

¹³ Roger M. Keesing. „On not understanding symbols. Toward an anthropology of incomprehension.” *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 2/2 (2012): 406–407.

(*outer layers of symbolic meaning*)¹⁴, mesajul adânc, miezul semnificației simbolului, rămânând doar pentru inițiați: un cerc restrâns, care are privilegiul de a înțelege¹⁵. Din aceasta rezultă și o următoarea observație a noastră: credem că simbolurile din afara *habitusului*¹⁶ cultural al individului sau al microcomunității de cele mai multe ori pot deveni, în lipsa cunoștințelor profunde al codurilor semnificațiilor inițiale, doar embleme totemice (de grup sau personal) sau un semn *apotropaic*.

În concluzie, procesul inconștient cognitiv privind preluarea simbolului crucii, în urma căreia semnul crucii a ajuns pe vasul de la Pecica, l-am ilustrat printr-un model schematizat¹⁷:

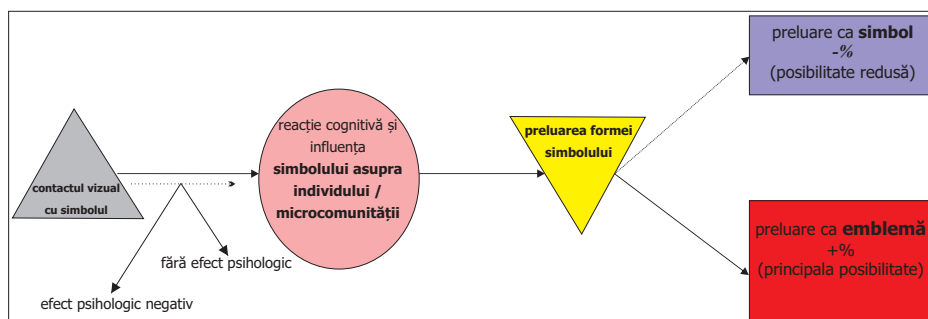

Fig. 6. Diagrama raționalistă privind procesul psihologic al transferului și/sau preluării simbolurilor
Fig. 6. The transfer of symbols and the interpretation of the associated psychological process

Astfel, se pot formula mai multe întrebări, cum putem interpreta semnul crucii incizat pe suprafața vasului din mormântul descoperit la Pecica-Duvenbeck: simbol, decor, ori emblemă?

1. Așa cum putem vedea pe diagramă, timpul evolutiv al situației din perspectiva individului poate însuma inconștient cognitiv 4 faze. Credem că cele două exemple anterior prezentate ne arată clar nu numai etapele preluării simbolurilor. În urma acestui proces social psihologic nu numai sensul, semnificația originală a simbolurilor se modifică contextual, ci și faptul, că sunt puține șanse, ca semnificația originală și adâncă a oricărui simbol prin schimbare socio-culturală și geografică să nu se transforme, să nu se modifice!

¹⁴ Vezi în acest sens analiza empirică făcută de Keesing. "On not understanding symbols." 422, pe baza observațiilor lui Fredrik Barth "Ritual and Knowledge among the Baktaman of New Guinea." (New Haven, CT: Yale University Press 1975): 177-178.

¹⁵ Barth "Ritual and Knowledge.." 177-178. Keesing; "On not understanding symbols.." 426 crede că aceste observații sunt universal valabile.

¹⁶ Privind *habitusul* cultural, vezi: Pierre Bourdieu. "Habitus." *Habitus: A Sense of Place*, eds. Jean Hillier, Emma Rooksby (Burlington: Ashgate 2002): 27-34. <https://doi.org/10.4324/9781315253701>.

¹⁷ În alcătuirea acestei diagrame ne-am folosit de observațiile privind interacționismul simbolic dezbătute de Lazăr Vlăsceanu, „Introducere în metodologia cercetării sociologice.” (București: Universitatea din București 2008): 65-66 și Frutiger "Signs and Symbols.." 236-237.

2. Pentru cine a avut/a putut să aibe semnificație? Pentru defunct a putut să însemne (ceva) în acest sens, ori pentru familia sau pentru întreaga microcomunitatea și/sau pentru toți care au putut să participe la înmormântare? Preluând teoria lui Keesing, pentru participații la înhumare, nu putea să aibă o semnificație identică, ci una polisemantică!

În acest sens, contextul arheologic intern al spațiului funerar, respectiv al mormântului ne mărește scepticismul: mormintele cu cai și înmormântări cu cai, ofrande de băutură și de mâncare, inventarul funerar al indivizilor microcomunității care imita și urma fastuozitatea elitei chaganatului. Însăși obiceiul depunerii vasului cu mâncare sau băutură în cx. 20A, ca act funerar este legată de un obicei binecunoscut și din mediul avar. Totodată, *habitus*-ul cultural funerar atât micro- (Mureșul Inferior), cât și macroregional (*Siedlungsbereich*-ul chaganatului avar târziu din Bazinul Carpatic) se prezintă foarte apropiat celui de la Pecica-Duvenbeck.

Despre problema semnelor cruciforme pe vasele ceramice din mediul funerar avar și unele observații privind alte regiuni

Așa cum putem vedea de pe Fig. 7-8 în afară de vasul de la Pecica, doar în două cazuri cunoaștem semne cruciforme de pe peretele vaselor pe care le-am identificat până acum în mediul funerar avar, databile în secolele VII-VIII, provenind din necropole tipice păgâne: Deszk-situl T M. 63¹⁸, respectiv Vác-Kavicsbánya M. 302¹⁹. În cazul mormântului de la Deszk probabil avem de-a face cu un mormânt din prima jumătate al secolului VII²⁰, în schimb în cazul mormântului de la Vác-Kavicsbánya datarea propusă este a doua parte ai epocii avare mijlocii²¹, adică în termen absolut sfârșitul secolului VII. Dacă în cazul mormântului de la Deszk – din lipsa publicării – nu avem la dispoziție inventarul aferent (doar ceramica lucrată cu mâna fiind publicată), la Vác-Kavicsbánya M. 302 inventarul mormântului de

¹⁸ Vida. "Die awarenzeitliche Keramik I." 296: nr. 880. Taf. 62/2, taf. 146/2.

¹⁹ Sarolta Tettamanti. "Das awarenzeitliche Gräberfeld in Vác-Kavicsbánya." Monumenta Avarorum Archaeologica 4 (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum/MTA Régészeti Intézet 2000): 70, Taf. 16/302: 7. Analiza necropolei: Gergely Szenthe. "Kulturális összeolvadás a „középvár korban”. A Vác-kavicsbányai temető." *Archaeologiai Értesítő* 139 (2014): 99-125.

²⁰ Din 71 de morminte din epoca avară de la Deszk nu cunoaștem numărul celor care aparțin epocii avare timpurii. La ora actuală pare foarte sigur în jur de 10. Mormintele – așa se pare – sunt orientate în direcția E-V, NE-SV, fiind înregistrate înmormântări cu resturile calului (fără harnașament?), respectiv o înmormântare cu cal întreg. Dezső Csallány, "Neue Ergebnisse der awarenzeitlichen Forschungen in Ostungarn." *Studijné zvesti* 16 (1968): Abb. 4-5, 7-9; "Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa." ed. József Szentpéteri. *Varia Archaeologica Hungarica* 13 (Budapest: Archäologisches Institut der DAW 2002): Vol. I: 112-113.

²¹ Szenthe. "Kulturális összeolvadás a „középvár korban". 118.

orientare V-E este destul de variat (fragmente dintr-un lăncișor de fier, inele de buclă (?), aplică de bronz, cuțitaș, pieptene de os alături de ceramica lucrată cu mâna).

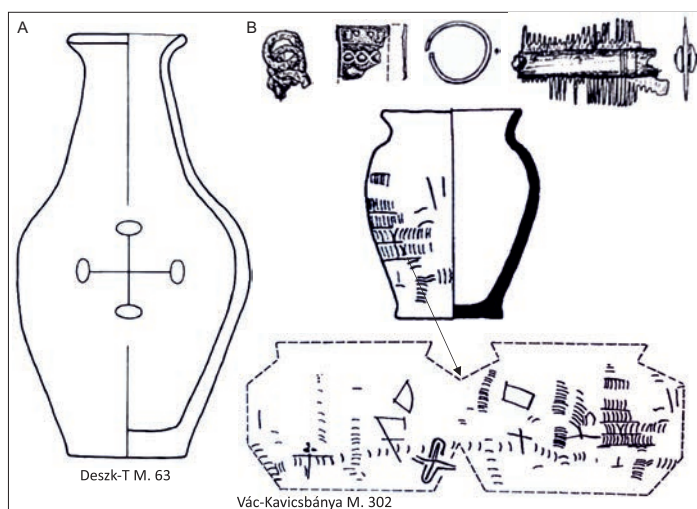

Fig. 7. A. Vasul din M. 63 de la Deszk-T (după Vida 1999, Taf. 62/2); **B.** Inventarul mormântului 302 de la Vác-Kavicsbánya (după Tettamanti 2000, 70, Taf. 16/302)

Fig. 7. A. The pot from Grave no. 63 from Deszk-T (după Vida 1999, Taf. 62/2); **B.** The inventories of the grave no. 302 from Vác-Kavicsbánya (after Tettamanti 2000, 70, Taf. 16/302)

Toate aceste date sunt prea puține ca să putem să aborda problema mult mai profund. Fără analize adiacente, nu putem răspunde la întrebarea până la urmă logică, dacă aceste trei cazuri pur și simplu sunt rodul întâmplării sau avem de-a face de migrații personale din alte regiuni cu habitusuri culturale diferite. Totodată, nu este de prisos de menționat, că piesele care pot fi legate de ideea de creștinism, adică crucile de diferite forme și material, provin pe de o parte într-o proporție importantă din necropolele cu caracteristici păgâne²², respectiv pot fi urmărite în tot cursul epocii avar.

Cum putem vedea de pe *Fig. 8* situația se prezintă antagonic față de alte regiuni (mai ales Moldova și Muntenia), deși – cel puțin pe baza literaturii de specialitate – marea majoritate al semnelor cruciforme incizate pe peretele vaselor din aceste regiuni provin din secolele VI–VII, adică ar fi un orizont cronologic mai timpuriu. Astfel, dacă luăm în considerare cunoștințele actuale începând din secolul VIII la fel de puține cazuri cunoaștem și în alte regiuni, cum în mediul avar!

²² Csilla Balogh. „Eltűntek, mint azavarok...”. *Avar kori temető Zamárdi-Rétiföldeken* (Budapest–Zamárdi: Martin Opitz Kiadó 2018 [2019]): 17.

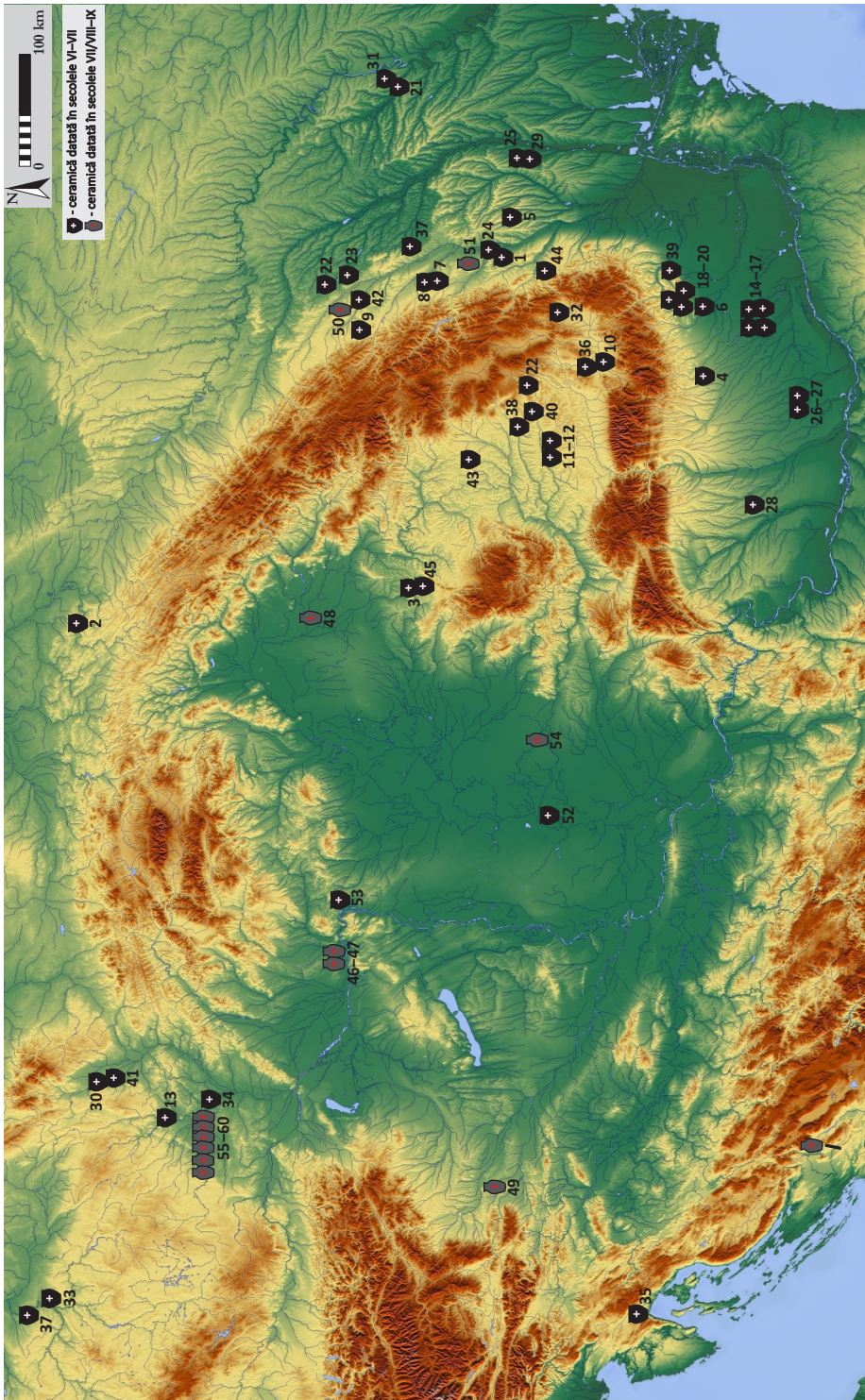

Fig. 8. Distribuția semnelor în formă de cruce pe ceramică datată în secolele VI-VIII/IX

Fig. 8. The distribution of cross-shaped signs on pottery dated to the 6th–8th/9th centuries

1. Bacău-Curtea Domnească; 2. Bachórz 16; 3. Badon-Doaște; 4. Băleni-Români; 5. Bărboasa; 6. Belciug; 7. Borniș; 8. Borșeni-Neamț; 9. Botoșana; 10. Brașov; 11. Brateiu 3; 12. Brateiu 4; 13. Brno-Pisárky; 14. București-Soldat Ghivan; 15. București-Dămăroaia; 16. București-Străulești-Măicănești; 17. București-Cățelu Nou; 18. Budureasca IV/Puțul tătarului; 19. Budureasca; 20. Budureasca V; 21. Butuceni-Orheiul Vechi; 22. Corlăteni; 23. Cucorăni; 24. Davideni; 25. Dodești; 26. Dulceanca II; 27. Dulceanca IV; 28. Gropșani-Gura Gurgotei; 29. Horga; 30. Náměšť na Haně; 31. Orheiul Vechi; 32. Poian; 33. Praha-Veleslavin; 34. Příkladky; 35. Pul Vele crikve; 36. Rotbav; 37. Roztoky; 38. Sălașuri; 39. Sărata Monteoru; 40. Sighișoara-Dealul Viilor; 41. Slatinky; 42. Suceava-Șipot; 43. Șopteriu-La Romoșni; 44. Ștefan cel Mare-Gutinaș; 45. Zalău-Bulevardul Mihai Viteazul 104-106; 46-47. Mužla-Čenkov I; 48. Lazuri-Lubi tag; 49. Močna pri Lenartu; 50. Poiana-Zvoriște; 51. Izvoare-Bahna; 52. Deszk-situl T M. 63; 53. Vác-Kavicsbánya M. 302; 54. Pecica-Duvenbeck Cx. 20A; 55-60. Dolní Věstonice M. 310/48, 125/54, 564/55, 753/57, 759/58, ID1471 (hartă alcătuită pe baza datelor lui Stanciu 2018, Fig. 1a, fig. 12; Vida 1999, Taf. 62/2; Tettamanti 2000, Taf. 16/302; Ungerman 2023, "Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách Díl II – Katalog" (Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno – Masarykova univerzita 2023): Tab. 66/310/48/4, tab. 125/54/92, tab. 172/564/55/4, tab. 188/753/57/1, tab. 189/759/58/1, tab. 196/ID1471).

Câteva observații finale

1. Ceramică cu decor de cruce incizată, cu brațe aproape egale, realizată în grabă probabil înainte de înmormântare, este un caz unic până acuma în mediul avar ai epocii avarie târzii (dacă acceptăm datarea în prima jumătate al secolului VIII). Totodată, semnul crucii este cunoscută și pe alte piese în perioada avară, avem un număr important de cruciulițe cunoscute din morminte.

2. Contextul arheologic intern al spațiului funerar (mormintele cu cai și înmormântări cu cai, ofrande de băutură și de mâncare, inventarul funerar al indivizilor microcomunității care imita și urma fastuoșitatea elitei chaganatului), respectiv al mormântului cx. 20A (obiceiul depunerii vasului cu mâncare sau băutură) ca act funerar este legată de un obicei binecunoscut și din mediul avar. Fără îndoială, *habitus*-ul cultural funerar atât micro- (Mureșul Inferior), cât și macroregional (*Siedlungsbereich*-ul chaganatului avar târziu din Bazinul Carpatic) se prezintă foarte apropiat celui de la Pecica-Duvenbeck.

3. La aceste date se adaugă altele. După cunoștințele actuale, pe teritoriul *Machtbereich*-ul avar nu putem vorbi de o rețea ecleziastică la nivelul secolelor VII/VIII–IX²³. Inexistența rețelelor ecleziastice determina ca biserica din Imperiu să nu recunoască drept *creștin* în sensul teologic al cuvântului pe indivizii din afara imperiului, chiar dacă erau botezați²⁴. Totodată, nu ne-am pronunța în privința

²³ Privind problema creștinismului în secolele antemergătoare: F. Curta. "New remarks on Christianity beyond the 6th and early 7th century frontier of the Roman Empire." *Keszthely-Fenekpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia*, ed. Orsolya Heinrich-Tamáská. Castellum Pannonicum Pelsonense, Bd. 2 (Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden Westf.: Marie Leidorf GmbH): 303–321.

²⁴ În acest sens, vezi: Karl Heussi. "Az egyháztörténet kézikönyve [The encyclopaedia of church histo-

existenței, respectiv numărului indivizilor creștinați în cadrul comunităților de păgâni „avari” din secolele VIII-IX, aceasta rămânând o problemă deschisă și foarte interesantă pentru cercetările viitoare.

4. Observațiile noastre sunt mai degrabă negative, lămurirea pedepplină – dacă este posibilă – a originii femeii din mormântul cx. 20A poate fi realizată în viitor cu ajutorul cercetărilor interdisciplinare, care eventual (nu sigur) poate să ne ofere indicii (și) în acest sens!

Raport antropologic

Starea de conservare a scheletului este precară: din craniu nu s-a păstrat nimic, iar scheletul postcranial nu este întreg, periostul fiind deteriorat. În afara oaselor brațului stâng (humerus, radius), diafizele oaselor lungi s-au păstrat relativ bine, însă măsurarea lungimii s-a putut realiza doar în cazul femurelor (429 mm, 428 mm) și tibiei drepte (340 mm). Fragmente din coaste, omoplatul drept, clavicula, 10 vertebre (lombare și toracice), fragmente de oase tarsiene și metatarsiene, respectiv și a pelvisului (sacrum, illium-ischiium) reprezintă inventarul scheletal.

După caracteristicile bazinului respectiv ale femurului, individul foarte probabil era de sex feminin (-1,75).

După mărimea femurului și a tibiei, statura estimată este 159.20 – 161.98 cm, care după clasificarea lui Martin este considerat ca fiind înalt.

După clasificarea lui Olivier, femurul cu indexul pilaster-femoral (6:7) de 100.00, aflăm, că este pilastru slab²⁵; iar după clasificarea lui Martin-Saller cu indexul platymer-femoral (10:9) de 72,41 este foarte plat (*hyperplatymer*)²⁶.

Indexul clavicular 26,77 (6:1) ne arată, că este vârtos (*platyhier*).

Din lipsa mai multor puncte de referință, vârsta mai precisă nu s-a putut estima, individul era în grupa de vârstă *Adultus/Maturus*, având peste 30 ani.

Pe două vertebre lombare s-a identificat “Schmorl’s node” (nodul Schmorl) timpurie, cu un diametru aproximativ de 1 cm. Totodată, pe vertebre se pot vedea osteophytes.

Pe corpul primei vertebre sacralis (S1) se vede o posibilă urmă de rană/ leziune perimortem cu o lungime de 7 mm.

ry].”(Budapest: Osiris 2000): 53, 56, 63, 72, 79.

²⁵ Georges Olivier. “*Pratique anthropologique*.” (Paris: Vigot Freres 1960).

²⁶ Rudolf Martin și Karl Saller. “*Lehrbuch der Anthropologie. In systematischer Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der anthropologischen Methoden.*” Vol. 1. (Stuttgart: Fischer 1957).

Rezumat

În urma săpăturilor de salvare de la Pecica-Duvenbeck din anul 2018 au fost descoperite 582 de complexe din diferite perioade, printre care două grupuri de morminte databile în secolele VII/VIII–IX. Într-un mormânt, notat complexul 20A, a fost identificat un vas ceramic. Sub gâtul vasului a fost înregistrată o cruce incizată înainte de ardere. Scheletul, deranjat parțial în momentul jefuirii acestuia a fost al unei femei adultus/maturus, cu o vârstă estimată de peste 30 ani. În afară de prezentarea acestei interesante descoperiri, am propus și o dezbatere pe marginea problemei datării cu radiocarbon a mormântului, deoarece aceleași probe din scheletul uman au fost analizate în două laboratoare, obținându-se rezultate antagonice. Având în vedere tipocronologia și rezultatele altor 8 probe din alte morminte (analizate în ambele laboratoare) din acest sit funerar, putem concluziona că mormântul poate fi datat la sfârșitul secolului al VII-lea și/sau mai degrabă în prima jumătate a secolului al VIII-lea. În afară de vasul ceramic din mormântul de la Pecica, în mediul funerar avar (secolele VII-VIII) doar în două cazuri am reușit să documentăm urme în formă de cruce pe peretele acestora, totodată este important de menționat aceste reprezentări au fost găsite înregistrate tot în contexte funerare necreștine. Prin urmare, considerăm că semnul în formă de cruce de pe vasul de la Pecica - într-un mediu dominat de un habitus cultural cu totul diferit de lumea creștină – mai degrabă nu a fost un simbol creștin, ci o explicație mai plauzibilă ar fi de apotropaion, adică un simbol adoptat și transformat în funcție de mentalitățile păgâne din secolul al VIII-lea.

Cuvinte cheie: epoca avară târzie, cultură materială / inventar funerar, vas, semnul crucii, analize ¹⁴C.

Mulțumiri!

Articolul a fost scris în cadrul proiectului nr. TKP2021-NKTA-24, implementat cu sprijinul oferit de Ministerul Inovării și Tehnologiei din Ungaria, din Fondul Național de Cercetare, Dezvoltare și Inovare, finanțat prin schema de finanțare TKP2021 (The article has been written in the frame of the project no. TKP2021-NKTA-24, implemented with the support provided by the Ministry of Innovation and Technology of Hungary, from the National Research, Development and Innovation Fund, financed under the TKP2021 funding scheme).

Lista planșelor / List of the plates

- Planșa 1. Planul general al săpăturilor de la Pecica-Duvenbeck (realizat: Adrian Ursuțiu, Gelu Copos)
- Plate 1. A comprehensive map of the excavations at Pecica-Duvenbeck (by Adrian Ursuțiu, Gelu Copos)
- Planșa 2. Cele două grupuri de morminte databile (zonele funerare „A” și „B”) și poziția mormântului Cx. 20A

Plate 2. Cemetery zones “A” and “B” and the location of Grave no. Ftr. 20A

Planșa 3. Mormântul Cx. 20A

Plate 3. Grave no. Ftr. 20A

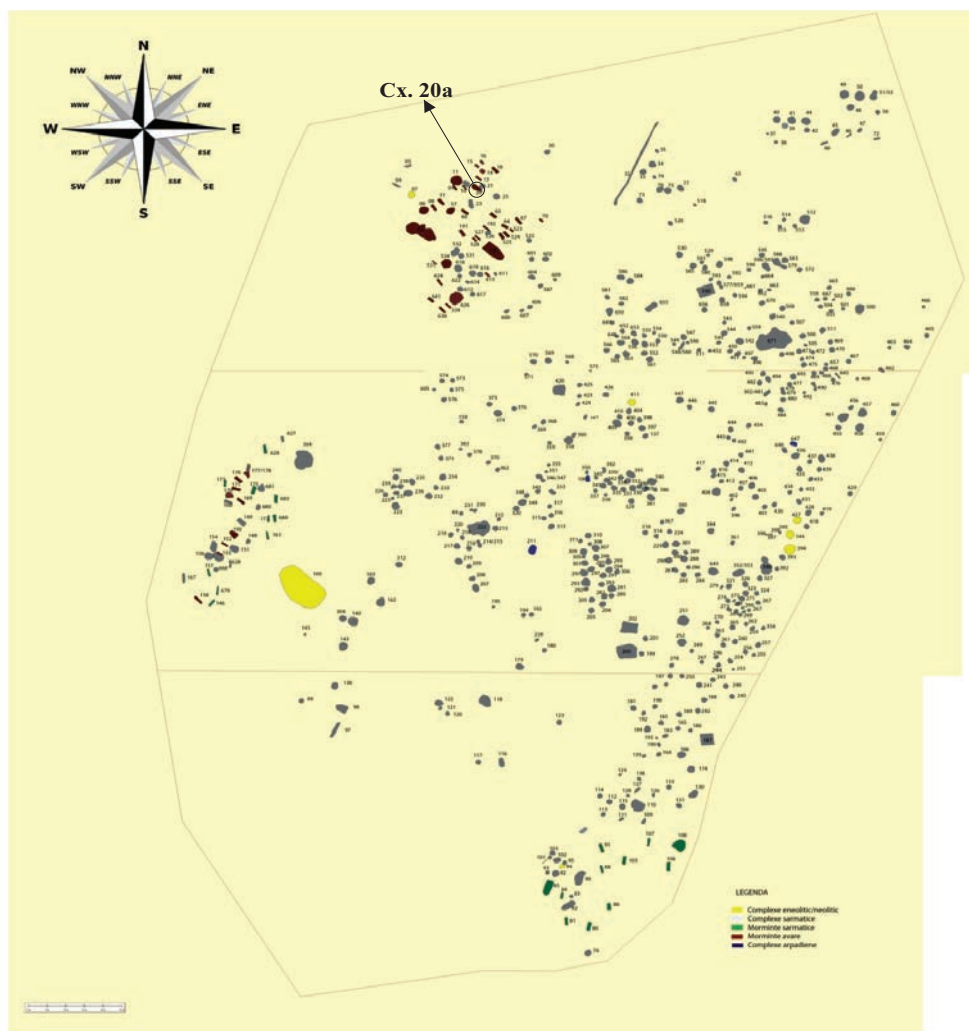
Planșa 4. Vasul din Cx 20A (desen: Alexandra Sighete)

Planșa 4. The pot from Grave no. Ftr. 20A (drawing by Alexandra Sighete)

Erwin Gáll, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, str. Henri Coandă,
nr. 11, 010667, București, România, ORCID: 0000-0002-5923-3461.
E-mail: erwin.gall@iabvp.ro

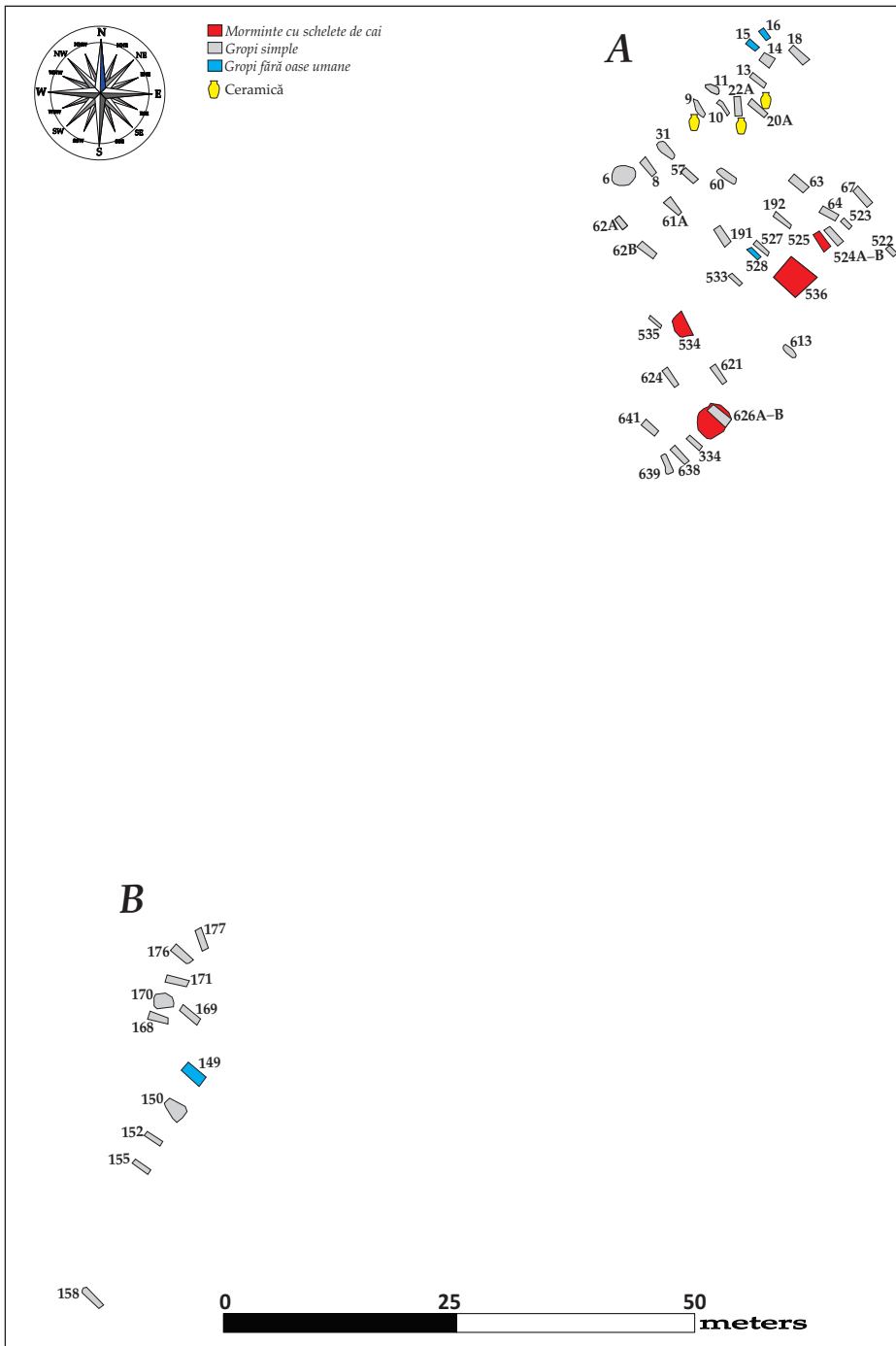
Florin Mărginean, Complexul Muzeal Arad, Piața George Enescu 1, 310131,
Arad, România, ORCID: 0000-0002-5601-807X. E-mail: finnlands@gmail.com

Sarah Peter, Antropolog freelancer, Cluj-Napoca, România.
E-mail: peter_saraa@yahoo.com

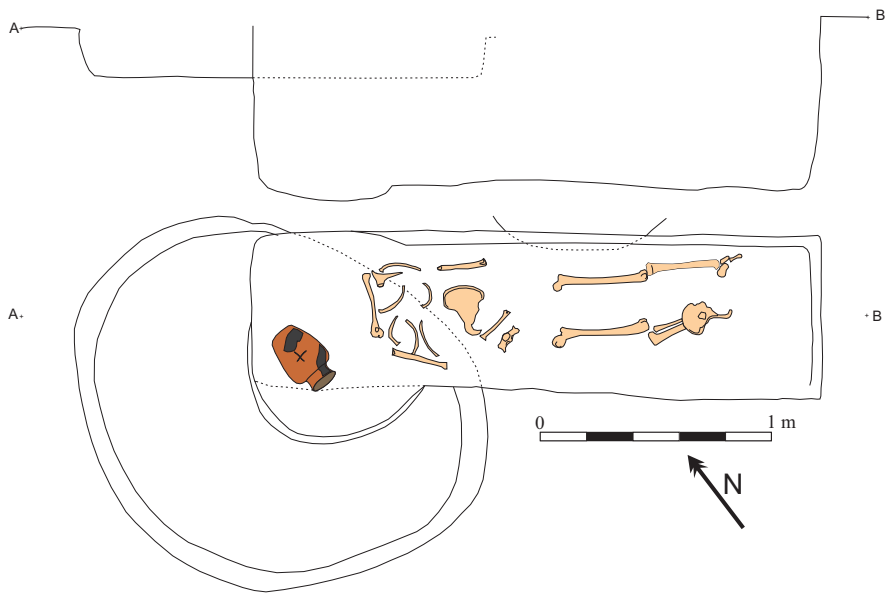
Planșa 1. Planul general al săpăturilor de la Pecica-Duvenbeck (realizat: Adrian Ursuțiu, Gelu Copos)

Plate 1. A comprehensive map of the excavations at Pecica-Duvenbeck (by Adrian Ursuțiu, Gelu Copos)

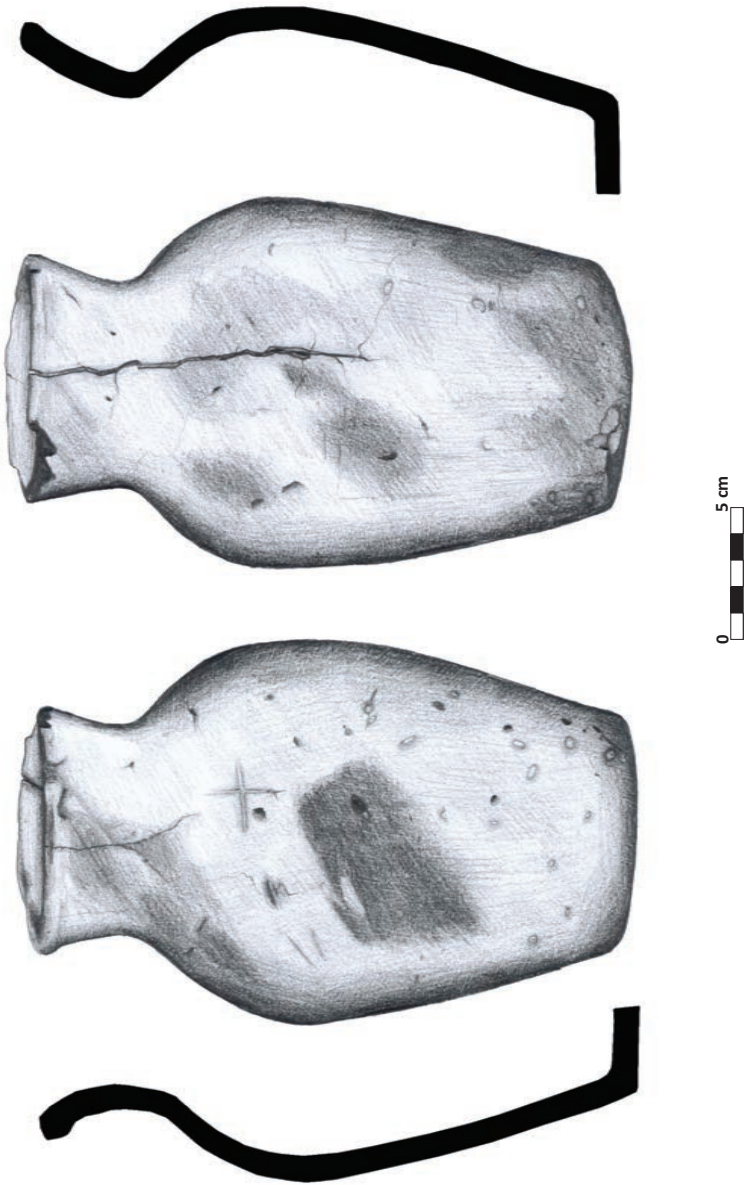
Planșa 2. Cele două grupuri de morminte databile (zonele funerare „A” și „B”) și poziția mormântului Cx. 20A

Plate 2. Cemetery zones “A” and “B” and the location of Grave no. Ftr. 20A

Planșa 3. Mormântul Cx. 20A

Plate 3. Grave no. Ftr. 20A

Planșa 4. Vasul din Cx 20A (desen: Alexandra Sighete)

Planșa 4. The pot from Grave no. Ftr. 20A (drawing by Alexandra Sighete)